ASPECTE ŞI PROBLEME ALE EXPRESIVITĂŢII LIMBII ROMÂNE

ION POPESCU-SIRETEANU

Ansätze und Fragestellungen zur Expressivität der rumänischen Sprache

(*Zusammenfassung*)[*]

Die Studie *Ansätze und Fragestellungen zur Expressivität der rumänischen Sprache*, erörtert die Notwendigkeit der Erforschung des riesigen expressiven Sprachpotentials der rumänischen Sprache, der fortwährend durch die Entwicklung der Literatursprache, der Folkloresprache und der gesprochenen Sprache erfrischt wird. Ausgehend von der Überzeugung, dass die „Quellen der Expressivität aus Schöpfungen der Alltagssprache und aus dem fortwährenden Schwärmen der Mundarten entspringen", plädiert der Verfasser für eine „umfangreiche Erforschung des Themas, beginnend mit dem unbegrenzten Bereich der Virtualitäten und Leistungen der gesprochenen Sprache". Die Ausführungen werden mit Beispielen, meistens aus der rumänischen Folklore und aus der Hochliteratur, veranschaulicht und durch Facharbeiten namhafter Autoren bekundet.

Schlüsselwörter und -ausdrucke: Sprache (Volkssprache, gesprochene Sprache, Literatursprache), Wort im Kontext, Botschaft, Kommunikationsfunktion, Ausdrucksfunktion, Expressivität der Sprache, Ausdrucksmittel, Steigung und Erfrischung der Ausdruckskraft.

În afară de funcţia de comunicare, limba are o funcţie expresivă foarte complexă, care nu poate fi limitată, cum s-ar părea, doar la modulaţiile vocii, la posibilităţile de prelungire a vocalelor fără efecte fonologice, la accent şi intonaţie, la topică, la folosirea cuvântului mai puţin cunoscut, în contextele adecvate. Această funcţie este proprie şi caracteristică nu doar unor compartimente, ci fiecărei celule a limbii. Viaţa acestei funcţii este în bună măsură viaţa limbii, dar tonusul sau bioritmul ei depinde de înzestrarea fiecărui vorbitor, de disponibilitatea lui într-un moment sau altul, de intenţia lui. Avem în vedere faptul ştiut că nu toţi oamenii participă în aceeaşi măsură la evoluţia limbii şi nici la folosirea ei expresivă. Unii se feresc de inovaţii şi chiar se tem de ele, pe când alţii sunt cultivatori ai limbajului aluziv, ai nuanţelor semantice. Dar toţi participă la inovaţia

[*] Traducere: Carol-Alexandru Mohr.

Analele Bucovinei, **XXV**, *1* (50), p. 223–232, Rădăuţi – Bucureşti, 2018

BDD-A32725 © 2018 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:01:47 UTC)

topică, la îmbinarea neobişnuită de cuvinte, ceea ce reprezintă câştiguri în sfera expresivității.

Expresivitatea este o calitate şi o virtualitate a sunetelor vorbite, a cuvintelor, a sufixelor şi prefixelor, a morfologiei şi a topicii, adică a limbii în toate compartimentele ei, de a evoca şi de a invoca, de a sugera şi de a evidenția stări sufleteşti în strânsă legătură cu afectivitatea în acțiune, de a pune în mişcare participarea auditoriului sau cititorului la comunicarea mesajelor, de a atrage atenție asupra unor elemente ale acestora, de a exprima ceva cu subînțeles, în doi peri, folosind aluzia, ironia, atitudinea fizică, sublinierea, suspensia, intonația, aliterațiile, repetițiile, ritmul, rima etc.

Expresivitatea limbii constituie materia a numeroase cercetări din ultimele decenii, dar explorarea acestui imens tezaur în continuă primenire este încă la început. Se publică lucrări privitoare la aspecte ale expresivității în limba folclorului ori în limba vorbită. Şi, de fapt, izvoarele expresivității îşi au obârşia şi în unele realizări excepționale în limba de fiecare zi, în clocotul necontenit al graiurilor. De aceea s-ar cere să pornim, într-o cercetare de amploare, de la virtualități şi împliniri în limba vorbită, care nu are granițe în acest domeniu.

Când vorbim, transmitem gânduri proprii într-o haină proprie (când nu reproducem gândurile şi cuvintele altcuiva), adică alegem anumite cuvinte, în îmbinări care ne caracterizează, cu o participare afectivă mai mult sau mai puțin evidentă, cu sublinieri care ne aparțin, cu inovații care reprezintă depăşiri, de multe ori involuntare, ale şablonului.

Acestea, şi altele încă, ne obligă să studiem limba ca expresivitate şi să privim expresivitatea ca subiectivitate a limbii în toate domeniile şi la toate nivelele ei. Trebuie să precizăm că, la orice nivel, expresivitatea se realizează şi spontan, dar şi intenționat. Ea urmăreşte intensificarea sau atenuarea unor semnificații ale comunicării, iar realizarea ei se înfăptuieşte printr-o mare varietate de posibilități.

Expresivitatea este o necesitate estetică, omul trăind într-o permanentă nevoie de a se exprima mai frumos, mai curgător, mai firesc, uneori mai poetic, în funcție de scopul mesajului şi de receptor, adică de cel căruia i se adresează. Ea are un rol propulsor, fiind şi combustia, dar şi focul în care se lămuresc sensurile şi mai ales nuanțele, însă este şi forța care pune în mişcare întregul, determinând schimbări atât în inventarul limbii, cât şi în sensibilizarea acestuia.

Expresivitatea limbii, ca domeniu de cercetare, încă nu are un statut hotărât, ceea ce, într-un fel, este folositor, pentru că dă naştere la noi puncte de vedere, la noi orientări. Au rămas neclare până astăzi unele coordonate, între care chiar termenul şi granițele, atingerile şi suprapunerile cu alte discipline ştiințifice. Definirea expresivității este încă o chestiune de viitor, pentru că, pe de o parte, este considerată capitol al stilisticii, iar, pe de alta, stilistică sau chiar altceva decât stilistică, identică sau foarte apropiată de estetică ori afectivitate[1]. Dacă expresivitatea îşi are obârşia şi se

[1] I. Coteanu, *Stilistica funcțională a limbii române. Stil, stilistică, limbaj*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1973, p. 73.

BDD-A32725 © 2018 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:01:47 UTC)

manifestă puternic în limba vorbită, înseamnă că ea este subordonată stilisticii în măsura în care stilistica limbii vorbite este subordonată stilisticii limbii, apoi în măsura în care semantica, simbolismul fonetic, accentul, intonaţia, accidentele fonetice ţin de stilistică. Dar nu ne interesează atât de mult aspectul teoretic al problemei, cât prezentarea unor aspecte ale expresivităţii din limba populară, din limba folclorului şi din limba artistică a scriitorilor (trebuie să admitem că unele creaţii folclorice sunt realizate într-o limbă artistică a cărei perfecţiune este greu atinsă de cutare sau cutare scriitor).

Unii cercetători înţeleg „expresivitate" prin *eufonie*, cei doi termeni fiind, aşadar, sinonimi, dar este vorba de o sinonimie parţială, limitată doar la aspectul fonetic şi fonologic al chestiunii, eufonicul fiind numai efectul acustic al comunicării.

Sextil Puşcariu vorbeşte despre eufonia cuvintelor *vremea trece şi tace*, în care se repetă *r* precedat de consoană, în care *vr-*, *tr-* sunt urmate de *e/a*, acestea fiind „mijloacele formale care măresc în mod considerabil puterea evocativă a cuvintelor"[2]. Cercetătorul spune că, în eufonie, un rol important îl au aliteraţia, rima (sau asonanţa), ritmul, refrenurile (cum este la noi *lerui ler*). La acestea se adaugă „şi anumite sonorităţi, care dau cuvântului un farmec eufonic deosebit". Iar în alt loc, Puşcariu spune că „muzicalitatea unui vers nu o dau sunetele în sine, cu un cuprins mai melodic decât altele, ci repetiţiile, alternanţele sau contrastele, infinite în varietatea lor, dintre diferitele sunete în cadrul aceloraşi versuri sau strofe"[3]. Cu toate acestea, Puşcariu îşi dă seama că „e foarte greu de precizat în ce constă eufonia unei limbi"[4]. Pentru acest autor, „fonologia limbii poetice e un capitol nestudiat încă, poate şi din cauză că lingvistul o crede de competenţa esteticianului, iar acesta nu are de obicei destulă comprehensiune lingvistică"[5].

Se vorbeşte de „existenţa în straturile populare a unei predilecţii vădite pentru sonoritatea cuvintelor. Dincolo de vreun sens oarecare, cuvintele se lasă gustate pentru plasma lor eufonică, încât cărturarul puţin obişnuit cu astfel de spectacole asistă la o adevărată «orgie a cuvintelor», cum s-a semnalat la Rabelais şi Creangă. Încântarea produsă de echilibrul eufonic al silabelor, potrivit unei simetrii sonore, în aparenţă întâmplătoare, în fapt îndelung cizelată, trădează sensibilitatea acută la muzicalitatea limbii"[6].

Dumitru Caracostea considera că „toate accidentele limbii: asimilări, disimilări şi cum le mai zice, sunt la rândul lor şi ele fapte expresive"[7].

[2] Sextil Puşcariu, *Limba română*, I. *Privire generală*, ediţie de Ilie Dan, Bucureşti, Editura Minerva, 1976, p. 82.
[3] *Ibidem*, p. 48.
[4] *Ibidem*, p. 83.
[5] *Ibidem*
[6] Ovidiu Bârlea, *Poetică folclorică*, Bucureşti, Editura Univers, 1979, p. 33.
[7] Dumitru Caracostea, *Expresivitatea limbii române*, Bucureşti, 1940, p. 11.

BDD-A32725 © 2018 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:01:47 UTC)

Un aspect al expresivității, îl constituie aliterația, de care s-a ocupat Ovid Densusianu la sfârşitul secolului al XIX-lea[8], dar faptele trebuie reluate şi reanalizate pe baza unui material mai bogat, extras şi din literatura secolului al XX-lea, cât şi din aceea a începutului mileniului al III-lea.

Există mijloace expresive curente, folosite aproape involuntar, care nu modifică prea mult atitudinea receptorului, şi mijloace expresive care declanşează apariția unor imagini neobişnuite, aşa cum se întâmplă mai ales în opere literare de mare valoare. În înzestrarea vorbitorilor şi, mai ales, a artiştilor există acea forță modelatoare care poate realiza un tablou deosebit de expresiv printr-o îmbinare de cuvinte la îndemâna oricui. Forța de evocare a cuvântului şi forța lui emotivă țin în mare măsură de armonia fonetică sugestivă.

*

Cu adevărat că la început a fost cuvântul, pentru că în el se concentrează întreaga cantitate de date care se comunică, numai că este vorba de cuvântul văzut în asociere cu alte cuvinte, în context.

În trecerea omului de pe o treaptă pe alta a umanizării lui şi, în acelaşi timp, a naturii înconjurătoare, cuvântul a jucat un rol demiurgic. Omul l-a creat şi l-a folosit după împrejurări, turnând în el puteri mereu proaspete ori reîmprospătându-l prin variante şi prin învecinarea neobişnuită cu alt cuvânt, din dorința de a transmite şi ceea ce gândeşte, dar şi starea lui sufletească. Astfel, cuvântul a căpătat viață complexă, a crescut şi s-a modelat, devenind prietenul nedespărțit al creatorului său, omul şi opera sa constituind o unitate desăvârşită. A fost folosit în invocații, în descântece, în blesteme. Cu trecerea timpului, cuvântul s-a supus tot mai mult voinței omeneşti, s-a lăsat mângâiat de muze, s-a întrupat în gânduri şi poeme. Au venit alte şi alte rânduri de oameni, cuvântul fiindu-le tuturor prieten, de la naştere până la intrarea în neființă, încât viața cuvintelor este strâns împletită cu viața noastră. Şi nu numai atât. Emoțiile, bucuriile şi toate trăirile sufletului se împlinesc în cuvânt şi îi dau acestuia viață din viața lor. Cuvântul devine sensibil, sensurile lui admit nuanțe şi nuanțări, în funcție de subiectivitatea celui care vorbeşte. Dar nuanțele şi nuanțările ne vorbesc despre necesitatea polisemiei. Iar polisemie înseamnă istorie îndelungată, întrucât numai într-un timp îndelungat un cuvânt dobândeşte mai multe înțelesuri şi posibilitatea de a deveni expresiv.

Împrumuturile nu sunt mlădioase, calde, încăpătoare, comportamentul lor este rigid, elasticitatea lor semantică este ca şi inexistentă. Dar şi neologismele se „îmblânzesc", se acordează la atmosfera limbii şi contribuie la realizarea unor efecte de mare expresivitate, ca în unele poezii ale lui Topîrceanu. Deducem că limba are asupra cuvântului o putere extraordinară, îl obligă la disciplină, îi acordă

[8] Ovid Densusianu, *Opere*, I. Ediție de B. Cazacu, V. Rusu, I. Şerb. *Lingvistică*, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1968, p. 57–137.

BDD-A32725 © 2018 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:01:47 UTC)

un loc, îi lasă şansa de a rodi, îl stimulează dându-i concurenţi, îl face să-şi uite originea, îl îmbracă în strai sărbătoresc şi-i îngăduie să intre în cântec şi în expresii.

„Cuvântul n-are astâmpăr", spune Constantin Noica[9], şi constatarea se confirmă prin viaţa fiecărui element lexical, prin faptele lui.

Cuvântul este unitatea fundamentală a limbii. El are unul sau mai multe sensuri, cu nuanţe intermediare mai mult sau mai puţin clare, puse în evidenţă, în funcţionalitate. Cuvântul ne este dat să evităm confuzia, să nuanţăm vorbirea, să ocolim repetiţia obositoare. Nuanţele sunt determinate de intenţia vorbitorului, de dorinţa lui de a spune ceva într-un anume fel, la adresa unui anume om, despre un anumit lucru. Cuvântul în context lexical este asemenea omului în context social.

Singur, cuvântul nu spune mare lucru şi aproape că este lipsit de identitate semantică. Dar, în context, devine el însuşi, îşi dezvăluie resursele, îşi arată faţa şi feţele, îşi deschide cupele, pune în evidenţă valenţe până la un moment dat nebănuite. Contextul este pământul în care cuvântul îşi îndeplineşte menirea, eliberând acea forţă care poate fi numită magia nuanţelor.

Sensurile au limite, au graniţe, unele mai uşor, iar altele mai greu de pus în evidenţă. Elasticitatea acestor graniţe le îngăduie să se încarce cu expresivitate, să ajungă la nuanţe noi care pot contura, în perspectivă, noi sensuri. Tot aşa se pot observa rigidizări ale elasticităţii semantice, care duc în mod fatal la restrângeri semantice, iar în unele cazuri la degradări.

Până unde merge sensul unui cuvânt, spre a nu se confunda cu altul, aceasta este o chestiune de studiat, ca şi aceea a degradărilor semantice.

Cuvintele se caută, se găsesc, se întâlnesc, se potrivesc, deci se acceptă să stea alături şi să colaboreze la realizarea comunicării. În ce măsură are loc această colaborare, care sunt valenţele fiecărui element, ce forţe se pun în evidenţă într-o anume poziţie a cuvântului, acestea sunt, de asemenea, lucruri de studiat într-o perspectivă modernă, dinspre opera de artă spre mijloace de împlinire a acesteia.

Valorile cuvintelor se conturează deplin numai în întrebuinţări: „Cu cât aceste întrebuinţări sunt mai neaşteptate, adică apar într-o opoziţie mai puternică faţă de înţelesul general din limba obişnuită, cu atât sporeşte forţa de evocare a cuvântului, adică funcţia lui expresivă de reprezentare vie şi sugestivă a faptelor realităţii"[10]. Dar sunt deosebiri în cantitatea de expresivitate pe care o poate exprima un cuvânt: „Fără îndoială că prin însăşi structura lor fonetică sau prin caracterul obiectului desemnat, unele cuvinte pot fi mai sugestive decât altele (în primul caz trebuie luaţi în considerare factorii aparţinând simbolismului fonetic, în al doilea, imaginea mentală pe care obişnuit o asociem de unele obiecte)"[11]. Ştefan Munteanu exprimă

[9] Constantin Noica, *Creaţie şi frumos în rostirea românească*, Bucureşti, Editura Eminescu, 1973, p. 30.
[10] Ştefan Munteanu, *Stil şi expresivitate poetică*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1972, p. 608.
[11] *Ibidem*, p. 609.

BDD-A32725 © 2018 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:01:47 UTC)

părerea că sunt şi „cuvinte expresive prin ele însele (întrucât sunt produse ale afectului)" şi exemplifică prin *budihace*, *coblizan* şi *otânji* din *Amintirile* lui Creangă, cu precizarea că acestea „par a nu datora nimic contextului"[12]. Credem că observaţia este adevărată şi ea are în vedere forţa de sugestie şi sonoritatea, componentele fundamentale ale expresivităţii. Aici am face constatarea că un cuvânt *expresiv prin el însuşi* într-o anume arie lingvistică nu prezintă prea mult interes, din acest punct de vedere, în altă arie. Prin urmare, sunt diferenţieri zonale, în funcţie de graiul local şi de fondul lui lexical. Scriitorul preia un astfel de cuvânt şi îl integrează într-un context care îi pune în evidenţă sensul şi expresivitatea explicită. Totuşi, în cele mai multe cazuri, expresivitatea nu este depozitată în cuvânt, ci i se acordă de către vorbitor, iar cuvântul o păstrează atâta vreme cât este nevoie de ea, în strânsă relaţie cu atitudinea celui care vorbeşte. În graiurile din nordul Moldovei, *budihace*, *coblizan* şi *otânji* sunt folosite în mod obişnuit, dispunând de o bogată sinonimie, dar fiind sărace din punct de vedere semantic. Numai sub raport expresiv, ele ies în evidenţă din cauza sonorităţii şi cantităţii de afectivitate pe care o cuprinde fiecare. Aceasta este calea de îmbogăţire a limbii literare cu lexic regional, scriitorul păstrând măsura cuvenită, neapelând la aglomerări care să ducă la încifrări semantice. Un context precum *inga, ma hă, gâza ceea şede hojma pe şperhet*, care are înţeles clar în graiurile din Bucovina (= iată, mamă hă, gâza ceea şade tot timpul pe plită), nu poate fi decodificat în alte arii lingvistice şi pare doar un joc de cuvinte, expresiv prin enigmaticul lui, dar ciudat.

Împrospătarea expresivităţii se realizează prin sensuri figurate, prin devieri sau lărgiri semantice, prin folosiri metaforice, ca şi prin alte mijloace de care dispune limba în comunicare.

Constantin Noica spune, la un moment dat, că „un cuvânt de-al nostru poate repovesti lumea"[13]. Un astfel de cuvânt este *doină*, am zice noi, dar câte cuvinte româneşti nu pot repovesti lumea noastră, cu toate dorurile şi suferinţele ei! Însă, cuvintele nu spun niciodată totul despre ele, ci se lasă mai mult ghicite. Şi devin mai ascultătoare numai în graiul celui care are puterea să le stăpânească, dar nici atunci. Ele sunt ca nişte suflete care au întotdeauna tainele lor, nu chiar ascunse, dar neîmbrăcate în materie sonoră. Prin dezvăluirea acestor taine, cuvântul devine expresiv, iar ascultătorul sau cititorul, deci receptorul, cum spun lingvişti, devine mai atent la nuanţe. Cu toate că am fi înclinaţi a crede contrariul, cuvintele nu pot cuprinde şi nu pot reda niciodată întreaga viaţă a sufletului omenesc. De aici vine efortul artistului şi aici este teritoriul lui de explorare.

Există apropieri şi deosebiri între expresivitatea limbii artistice şi cea a limbii folclorului ori a limbii vorbite. Pe când limba artistică primeşte, când şi când, ce este gata creat, limba populară este în permanentă efervescenţă creatoare în toată

[12] *Ibidem*.
[13] Constantin Noica, *op. cit.*, p. 44.

BDD-A32725 © 2018 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:01:47 UTC)

amploarea ei, trecând o parte din realizări în producţiile folclorice, începând cu jocurile de copii şi ghicitorile. Limba populară este şi un mare depozitar de expresivitate, iar aceasta întăreşte şi mai mult calitatea de limbă vie a unui idiom. Din marele rezervor al limbii vii, scriitorul alege, după trebuinţă, ceea ce se cuvine.

Iorgu Iordan, analizând aspecte ale lexicului, spune pe bună dreptate: „Nu-i exagerată afirmaţia că materialul lexical posedă virtual aptitudinea de a deveni expresiv cu ajutorul procedeelor numeroase pe care ni le pune la dispoziţie limba însăşi”[14]. Cam acelaşi lucru afirmă şi Caracostea: „De câte ori vorbitorul alege între mai multe posibilităţi de exprimare, ne aflăm în faţa unui fapt de expresivitate, la fel cum cercetăm de ce un scriitor a preferat o expresie şi nu alta din câte îi stau la dispoziţie”[15]. Aşadar, cuvântul este folosit în raport cu starea sufletească sau cu starea de spirit a vorbitorului. În legătură cu răspunsurile înregistrate în hărţile *Atlasului lingvistic român*, cercetătorul citat spune că „sătenii întrebaţi ar fi putut da, la numeroase cuvinte, sinonime. Eu însumi cunosc cazuri în care un «subiect» interogat dă întâmplător un cuvânt, pe când, cercetat într-o altă dispoziţie de spirit, el ar aminti alte cuvinte”. Din cauza aceasta „pentru o geografie lingvistică preocupată de problema creativităţii, instantaneul acesta nu ajunge”[16].

Adeseori, în limba unor producţii folclorice, în colinde, în jocurile de copii, în descântece, apar cuvinte neînţelese. Unele dintre ele au avut cândva sensuri precise, dar acestea au dispărut, iar corpul lor sonor se mai păstrează ca relicvă. Altele sunt creaţii ale momentului. Şi unele şi altele măresc enigmaticul lexical, dând contextului o mai mare încărcătură expresivă, pentru că, şi în postura aceasta, ele sugerează ceva, iar sugerând devin expresive, sunt purtătoare de expresivitate.

Un cântec popular spune: „*În temeiul codrului,/ Cale nu-i, cărare nu-i*”, creând astfel o imagine deosebit de expresivă, a locului fără ieşire, a izolării totale, dar neoprind posibilitatea tăierii unui drum propriu. Suntem însă *în temeiul codrului*, adică în *inima codrului*, unde pulsează o viaţă plină de taine pentru cel necunoscător al acestei lumi de basm.

Constatările privitoare la trecerea omului prin lume îmbracă forme dintre cele mai expresive: „*Trece vreme şi uitare,/Iarba creşte şi mai mare*”; „*Trece vreme*, *trece vânt*,/*trece lume pe pământ*”[17] şi, în acelaşi text: „*Foaie verde foi de nuc*,/*toate trec*, *toate se duc*”. Acelaşi sentiment al trecerii iremediabile apare în nenumărate împletiri lexicale, ca în versurile: „*Cade bruma pe coline*,/*Vara trece*, *toamna vine*”. Verbul are la Eminescu o prezenţă remarcabilă. Amintim doar câteva versuri: „*Ce e val*, *ca valul trece*”; „*Când unul trece*, *altul vine*,/*În astă lume a-l urma*”; „*Floare de crâng*./ *Astfel vieţile*/*Şi tinereţile*/*Trec şi se stâng*”; şi ca în poezia populară: „*Vreme trece*, *vreme vine*...”. Şi tot aici am aminti proverbul *Nu pierde vremea*, *ca să nu te piarză şi ea pe tine*, adică să nu rămâi în uitare fără de margini.

[14] Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1975, p. 342.
[15] Dumitru Caracostea, *op. cit.*, p. 24.
[16] *Ibidem*, p. 24.
[17] Constantin Manolache, *Folclor din Prahova*, Ploieşti, Casa creaţiei populare, 1972, p. 102.

BDD-A32725 © 2018 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:01:47 UTC)

Puterea vorbelor, mai cu seama a celor foarte expresive, este bine cunoscută omului, aşa cum reiese şi dintr-un text popular: „*Ci cărarea mi-a-ngrădit-o* [...]/*Nu cu pari*, *nu cu nuiele*,/*Ci mai rău: cu vorbe rele*...”[18].

Când analizăm expresivitatea unui cuvânt ori a unei expresii, a unei locuțiuni, este necesar să avem în atenție mai întâi sensul propriu, spre a înțelege ce s-a întâmplat, adică ce s-a realizat prin folosirea lor figurată. Dar chiar procesul de figuratizare trebuie să devină obiect de cercetare, pentru că el cunoaşte o mare varietate de forme şi de căi.

În limba veche, *mişel* (fem. *mişea*) avea înțelesul de „(om) sărac”, iar, prin extensiune semantică, s-a ajuns la „vrednic de milă, vrednic de plâns, nenorocit, biet”: „*Au doară ai miluit vrun seracu... sau ai îmbrăcat vrun om mişelu*” (anul 1550); „*E eu mişelu-s şi measeru; D-zeu agiută-mi; Cela ce va fura lucru puțin de la vre un om mişăl... să-l bată; Noi sântem oameni mişăi, şi ne rugăm să nu ne strâce oştile împărățâii tale*” (anul 1784). Se mai întrebuințează cuvântul cu acest sens şi de către Şincai: „*Carea dare era prea grea li s-au părut mai ales oamenilor celor mişei*”. Iar Sadoveanu foloseşte cuvântul în literatura sa: „*Aş vrea să trag brazda unde m-am chinuit ca un rob mişel într-o toamnă*”. Adjectivul a devenit substantiv: „*Să nu osândească pe mişei bogații în besearecă*” (Coresi). Semantismul se extinde la viața omului: „*Viața omului iaste scurtă, nestatornică, înşelătoare, slabă, neputincioasă, mişea*” (Maior), la îmbrăcămintea lui: „*Şi îmbrăcându-să în haine mişeale, mearsă la casa sa*” (Dosoftei). Cuvântul, tot în limba veche, are şi înțelesul „umil”, „smerit”, „lepros”, „cerşetor”, „om de rând, de condiție modestă”, dar evoluează la „slab, bolnav, nevolnic”, ori chiar, referindu-se la ştiuletele de porumb, arată că este nedezvoltat, pipernicit, cu boabe puține şi mărunte. O realizare semantică aşteptată este trecerea cuvântului la sensul „(om) ticălos, netrebnic, nemernic, mârşav; laş, fricos”, cu primele atestări din sec. al XVIII-lea: „*Firea cea mişeală omenească*” (N. Costin), dar cu numeroase folosiri în literatura secolelor al XIX-lea şi al XX-lea: „*Mişelul rabdă...*, *omul viteaz nu-i răbdător*” (Alecsandri); „*Nu spera când vezi mişeii/ La izbândă făcând punte*” (Eminescu); „*Să-mi aducă-aicea pe acel mişel*,/*Ca să-şi ia pedeapsa scrisă pentru el!*” (Caragiale); „*Mişelule şi netrebnicule*” (Rebreanu); „*Noi cu toții am pătimit de pe urma mişelului de Tomşa*” (Sadoveanu) etc. Despre copii, cuvântul are înțelesul atenuat „neastâmpărat, ştrengar, poznaş; obraznic”. Neobişnuit astăzi este sensul „(om) nepriceput, prost, imbecil, nerod”. Interesant este numele de dans popular *Mişelul satului*, despre care vorbeşte S. Fl. Marian într-o scriere a lui[19]. Cuvântul vine din lat. *misellus*, „biet, sărman”. Eminescu întrebuințează cuvântul numai cu sensul „ticălos, nemernic”[20]. În *Dicționarul limbii române*[21],

[18] *Folclor din Transilvania*, vol. I, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1962, p. 307.

[19] G. T. Niculescu-Varone, Elena Costache Găinaru-Varone, *Dicționarul jocurilor populare româneşti*, Bucureşti, Editura Litera, 1979.

[20] *Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu*, sub redacția acad. Tudor Vianu, Bucureşti, Editura Academiei RSR, 1968.

[21] *Dicționarul limbii române*, serie nouă, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1965–2010.

BDD-A32725 © 2018 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:01:47 UTC)

cuvântul *mişel* şi familia lui ocupă un spaţiu destul de larg, ca dovadă a importanţei pe care o prezintă în limbă, şi cu numeroase extrase, ca probe de folosire expresivă în poezia şi proza românească.

Expresivitatea determină o intensificare a unui anumit înţeles, cu scopul de a-l pune în evidenţă mai mult. Uneori, această intensificare se realizează prin folosirea unor prefixe, mai cu seamă a lui *răs-/ răz-*, cu prezenţă foarte mare în descântece şi în blesteme: *a coace – a răscoace, a fierbe – a răsfierbe, a pierde – a răspierde, a pieri – a răspieri, din puteri – din răsputeri* etc.

Din mulţimea sufixelor româneşti, unele acordă valori pur afective şi expresive, aşa cum sunt în bună parte diminutivele şi augmentativele.

O încărcătură afectivă deosebit de bogată o au vocativele în toate funcţiile lor, de la cea de chemare-atenţionare până la cea de invocare. Un valoros studiu privitor la acest ultim aspect al vocativului a publicat Traian Cantemir[22].

În limba vorbită, ca şi în cea a folclorului ori în cea artistică, o mare putere expresivă prezintă interjecţiile şi se simte nevoia unui studiu amănunţit al acestui aspect al comunicării. Pentru exemplificare, ne vom opri la interjecţia *măre*, care apare mai ales în balade, cu ea lăutarul adresându-se ascultătorilor: „*Iar cel ungurean/Şi cu cel vrâncean,/Mări se vorbea/Şi se sfătuia*”[23]. Uneori, adresarea este către un auditoriu numeros: „*Cine, măre, s-o găsi/Şi, măre, s-o adăvăra/Tot pe Corbea să mi-l scoată*”[24]; „*Că nu era, măre, vin/Şi era, măre, venin*”[25]; „*Şi cum, mări, îmi zicea,/În turci mi se repezea,/Şi tăia, măre, tăia*”[26]; „*Şi el, măre, bea/Şi el că pleca*”[27]. Alteori, cântăreţul i se adresează unei singure persoane: „*Măre Oancea dumneata,/De când Oancea c-ai plecat N-am băut, nici n-am mâncat*”[28]; „*Aguşiţă dumneata,/Şezi, măre, la casa ta*”[29]. Dacă în exemplele de mai sus interjecţia are rostire bisilabică, sunt şi cazuri în care cuvântul este monosilabic: „*Niciun mal nu-mi s-a surpat,/Dar ţi-e mândra, mări, pe pat*”[30]; „*Să ţi-l dea, mări, învăţat,/ Cum e bun de-ncălicat*”[31]. În unele cazuri, *măre* ţine locul interjecţiei *mă*, ca în versurile: „*Tu te duci, badeo, sărace,/Dar eu, măre, ce m-oi face?*”[32]; *Măriuţă, măre, dragă,/*

[22] Traian Cantemir, *Invocaţia în poezia populară*, Bucureşti, Editura Litera, 1980.

[23] Adrian Fochi, *Mioriţa*, Bucureşti, Editura Academiei RPR, 1964, p. 776.

[24] Nicolae Densuşianu, *Vechi cântece şi tradiţii populare româneşti*, ediţie de I. Oprişan, Bucureşti, Editura Minerva, 1975, p. 149.

[25] *Ibidem*, p. 112.

[26] Tudor Pamfile, *Cântece de ţară*, ediţie de Constantin Ciuchindel, Bucureşti, Editura Tineretului, 1960, p. 85.

[27] Constantin Mohanu, *Fântâna dorului. Poezii populare din Ţara Loviştei*, Bucureşti, Editura Minerva, 1975, p. 251.

[28] Grigore G. Tocilescu, *Materialuri folcloristice*, Bucureşti, 1900, şi ediţie critică, 3 volume, de Iordan Datcu, Bucureşti, Editura Minerva, 1980–1981, p. 47.

[29] *Ibidem*, p. 57.

[30] Mihai Eminescu, *Opere*, vol. VI, *Literatura populară*, Bucureşti, Editura Academiei RPR, 1963, p. 228.

[31] Miron Neagu, *Doine din Ardeal*, Lugoj, f.ed., 1934, p. 194.

[32] Grigore T. Tocilescu, *op. cit.*, p. 351.

BDD-A32725 © 2018 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:01:47 UTC)

Cheamă-ți câinii şi ți-i leagă”[33]). De cele mai multe ori, interjecția *măre* nu are niciun sens şi pare a fi intercalată în vers cu scopul de a completa măsura ori să acorde lăutarului o pauză pentru versul următor. Pentru a i se amplifica forța expresivă, adeseori *măre* stă în vecinătatea unui vocativ: *„Alei, voi ciobanilor,/ Şi voi, mări, vătaşilor”*[34]. Tot pentru mărirea expresivității, apare uneori câte o formă derivată: *Mărelică Doamne!*[35]. Cu toate că s-a vorbit mult despre originea acestei interjecții, enigma încă nu a fost dezlegată, cercetătorii nebăgând de seama că *măre* este o variantă a lui *mă* (cu *-re*, ca în „*Abu*, *abu*, *abua-re,/Abuă-te cu tata-re*;/*De-i fi tu-re de-mpuşcat*” etc., pentru care poezia populară ne pune la îndemână nenumărate exemple). Problema care trebuie clarificată este originea interjecției *mă*, pe care noi o considerăm explicabilă prin afereză de la vocativul *mamă.*

[33] I. G. Bibicescu, *Poezii populare din Transilvania*, ediție de Maria Croicu, Bucureşti, Editura Minerva, 1970, p. 67.

[34] Grigore Crețu, *Folclor din Oltenia şi Muntenia*, în seria *Folclor din Oltenia şi Muntenia*, V, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1970, p. 209.

[35] Nicolae Densușianu, *op. cit.*, p. 75.

BDD-A32725 © 2018 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:01:47 UTC)